

УДК 37.01

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-95-2-160-168>

ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ Й ІДЕЇ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УЧЕННІ Г. П. ШЕВЧЕНКО

С. С. Рашидова

ORCID 0000-0002-2573-4276

Стаття присвячена аналізу вчення Галини Павлівни Шевченко (доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена НАПН України, директора науково-дослідного Інституту духовного розвитку людини, завідувача кафедри ЮНЕСКО «Духовно-культурні цінності виховання та освіти», завідувача кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, члена Національної комісії України у справах ЮНЕСКО) щодо основних концептуальних ідей виховання особистості.

Новизною роботи є той факт, що до цього часу спроб вивчення, аналізу і концептуального та системного осмислення вчення Г. П. Шевченко ще не було, але які наразі потребують такого осмислення.

У всіх своїх працях учена наголошує на особливій значущості виховання, яке спрямоване на формування досконалості особистості, на її окультурення, одухотворення тощо.

Всі праці автора спрямовані на розкриття проблем, пов'язаних з двома основними напрямками в вихованні особистості: художньо-естетичним і духовним. В межах цих напрямів побудовані концепції і цікаві концептуальні ідеї, про які йдеться в представленій статті.

Окреслені напрями в творчості Г. П. Шевченко не існують окремо. Вони інтегровані один в одному, взаємозалежні. Тож, одна з основних (можливо, головних) ідей полягає в тому, що духовне не можливе без художньо-естетичного; і, навпаки, духовне існує, живе в межах художньо-естетичного, в межах мистецтва.

Таке розуміння виховання стає можливим у духовному і художньо-естетичному середовищі через засоби мистецтва, ідеальні образи, особистий приклад тощо. Це нове розуміння виховання і нові в лексичі педагогічної науки поняття (людинотворчість, культуротворчість, духотворчість) розкривають увесь сенс виховного процесу – заради Людини, її становлення, розкриття її задатків, розвитку здатностей, найкращих потенцій, становлення її духу, збагачення і творення духовного світу.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх питань, проблем, ідей і положень, піднятих у наукових розвідках Г. П. Шевченко; воно лише схематично окреслює авторське бачення тих головних положень і ідей, яким присвячено науково-творчу діяльність вченої і які стали базовими положеннями для продовжувачів цих ідей в Україні, для їх розвитку її науковою школою, і знайшли відгук і співзвуччя з ідеями вчених зарубіжжя.

***Ключові слова:** виховання особистості, вчення, концептуальні ідеї, наукові положення, Г. П. Шевченко.*

Постановка проблеми. Кожна епоха, в тому числі сучасна, потребує осмислення як наукових досягнень, так і особистостей, що творять епоху, творять науку своєї епохи, створюють наукові школи, генерують ідеї і втілюють їх в життя і в практику. Адже наукові досягнення завжди мають автора, обличчя, що їх створює. Серед таких видатних постатей сучасності педагогічна наука має Галину Павлівну Шевченко – людину, що крок за кроком робила себе як науковця, створювала і створює наукове середовище для своїх багаточисельних учнів, продовжувачів її ідей, що уможливило існування наукової школи «Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва». Наразі Галина Павлівна Шевченко – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор науково-дослідного Інституту духовного розвитку людини, завідувач кафедри ЮНЕСКО «Духовно-культурні цінності виховання та освіти», завідувач кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО. Під її керівництвом захищено 20 докторських і понад 100 кандидатських дисертацій.

У всіх своїх працях Галина Павлівна наголошує на особливій значущості виховання, яке спрямоване на формування «досконалості особистості, на шліфовку її природного матеріалу, на окультурення, завдяки чому людина спроможна жити серед людей» (Духовно-культурні цінності виховання, 2013, с. 8).

Всі праці академкинї спрямовані на розкриття проблем, пов'язаних з двома основними напрямками в вихованні особистості: художньо-естетичним і духовним. В межах цих напрямів побудовані концепції і цікаві концептуальні ідеї.

Тож, **метою даної статті** є спроба виокремлення концептуальних ідей і положень щодо виховання особистості (людини, учнівської, студентської молоді) в ученні Г. П. Шевченко.

Новизною роботи є той факт, що до цього часу спроб вивчення, аналізу і концептуального та системного осмислення вчення Г. П. Шевченко ще не було, але які наразі потребують такого осмислення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Окреслені напрями (художньо-естетичний і духовний) в творчості Г. П. Шевченко не існують окремо. Вони інтегровані один в одному, взаємозалежні. Тож, *одна з основних (можливо, головних) ідей полягає в тому, що духовне не можливе без художньо-естетичного; і, навпаки, духовне існує, живе в межах художньо-естетичного, в межах мистецтва:*

«Художньо-естетичний початок відіграє важливу роль в різних сферах соціальної практики, саме художньо-естетичний компонент є цементуючим матеріалом у розвитку цілісності особистості, її свідомості, її духовного світу» (Шевченко, 2017, с. 68).

«Проблема духовності органічно пов'язана з проблемами окультурення людини і художньої освіченості» (Шевченко, 2017, с. 8).

Таким чином, в центрі виховання – образ людини, наділеної «гуманістичними, високоморальними і естетичними цінностями», серед яких: «цінності краси людини, краси її поведінки, краси думки, краси мислення, краси вчинку, краси відношення до людей, природи та оточуючого світу» (Мистецтво виховання, 2017, с. 5).

Інша ідея пов'язана з розумінням виховання як процесу «людинотворчості, культуротворчості, духотворчості» (Шевченко, 2015):

- як «процесу олюднення, окультурення людини, яка на основі прийняття загальнолюдських і національних цінностей, цінностей національної і всесвітньої культури здатна займатися самобудівництвом свого самобутнього, неповторного, культурного образу, який є суттєвим додатком до загального духовно-культурного портрету людства» (Духовно-культурні цінності виховання, 2013, с. 10);
- як «катарсичне явище, яке духотворно очищає і просвітлює підрастаючу людину Вірою, Любов'ю, Надією, Теплом і Добротою» (там само, с. 6).

Таке розуміння виховання стає можливим у духовному і художньо-естетичному середовищі через засоби мистецтва, ідеальні образи, особистий приклад тощо. Це нове розуміння виховання і нові в лексичі педагогічної науки поняття (людинотворчість, культуротворчість, духотворчість) розкривають увесь сенс виховного процесу – заради Людини, її становлення, розкриття її задатків, розвитку здатностей, найкращих потенцій, становлення її духу, збагачення і творення духовного світу. Вчена пояснює: «Творити себе – це означає спиратися на почуття любові до себе, людини взагалі, яке захищає від зла, самотності,

дратівливості, заздрості, зради» (Духовно-культурні цінності виховання людини, 2013, с. 28). «У процесі становлення, вдосконалення особистості здійснюється еволюція духотворчості – освоєння духовного досвіду людства, збагачення життєвими цінностями, пізнання себе і картини світу як способу бачення гармонії природи і людини» (там само, с. 28). Духотворчість Г. П. Шевченко визначає як «насамперед процес збагачення і творення духовного світу людини, насичення його цінностями освіти, культури, науки, гуманізму, високої моралі, морально-естетичних вчинків, зміцнення людського духу, виховання серця, готового до добрих і світлих справ» (Духовно-культурні цінності виховання людини, 2013, с. 26).

В межах художньо-естетичного виховання основними концептуальними положеннями є:

1. *Використання мистецтва; комплексу, синтезу, взаємодії мистецтв в навчанні та вихованні учнівської і студентської молоді; поліхудожнього виховання, художньої освіченості.* Методологічні та теоретичні основи синтезу мистецтв у вихованні були закладені Б. Юсовим та науковцями його наукової лабораторії в Росії, Г. Шевченко та її науковою школою в Україні, і знайшли своє практичне впровадження і розповсюдження, в тому числі, через творчі лабораторії на базах шкіл, гімназій, коледжів, інститутів, університетів спочатку Луганської області, а потім і на теренах всієї України.

Це положення базується на таких головних концептуальних *ідеях*:

➤ «Мистецтво, завдяки своїй специфічності художньо-естетичного бачення світу й ідеального прогнозування майбутнього, здатне змінити світовідношення сучасної людини, сучасного студента, підростаючих поколінь» (Шевченко, 2017, с. 68).

➤ «Мистецтво володіє унікальними можливостями комплексно впливати на всі сфери особистості, сприяти гармонізації її розвитку, оцінювати явища дійсності крізь призму найвищих духовно-моральних та художньо-естетичних ідеалів» (там само).

➤ «Одночасний вплив різних видів мистецтв на особистість викликає багатство переживань, світлих почуттів, спогадів і конкретизує естетичність сприйняття твору» (Духовно-культурні цінності виховання людини, 2013, с. 32).

➤ «Катарсична дія мистецтва на особистість очищує розум, серце, душу і почуття особистості. Окрім цього, ця катарсична дія кличе особистість до світу духовності, людяності, краси» (там само).

2. *Виховання емоційно-почуттєвої сфери, культури переживань, культури почуттів.* Це концептуальне положення розкривається такими *ідеями*:

➤ «Естетичні почуття, естетичні переживання є своєрідним каталізатором формування ціннісного відношення до життя, виховання прекрасної і гуманної людини з багатим внутрішнім світом» (Духовно-культурні цінності виховання людини, 2013, с. 33).

➤ Вихована, сформована емоційно-почуттєва сфера формує не тільки культуру переживань і почуттів, але і стає основою культури вчинків.

В межах духовного виховання, феномену духовності особистості Г. П. Шевченко досліджувала:

- проблеми духовності людини XXI століття;
- актуальні проблеми духовного розвитку особистості;
- кризові явища освіти і виховання та шляхи їх подолання;
- тенденції модернізації виховного процесу у вищій школі;
- проблеми духовно-морального розвитку учнівської молоді;
- духовність особистості як спосіб світорозуміння;
- духовність особистості в контексті космічного феномена людини;
- духовність особистості в контексті планетаризації свідомості;
- духовність в контексті формування особистості в світі культури;
- духовну культуру особистості;
- духовну культуру в контексті педагогіки;
- взаємодію духовності, освіти і культури як основних категорій педагогіки;
- виховання як процес людинотворчості, культуротворчості, духотворчості;
- розвиток особистості як процес духотворчості;
- духовну домінуючу людиноцентрованої парадигми освіти;
- духовну безпеку через духовну культуру і духовні цінності сучасної людини;
- взаємозв'язок духовності та цінностей життя;
- духовно-культурні цінності виховання;
- духовно-культурні цінності освіти;
- одухотворений образ людини культури XXI століття і процес його виховання у вищій школі;
- культуру і мистецтво в ідеалотворенні особистості.

В дослідженнях ученої акцентується на розумінні та вихованні духовності як «властивості, основної якості особистості, яка виділяє її не лише з середовища тваринного світу, але й інших людей, які знаходяться на низьких рівнях морального, інтелектуального, художньо-естетичного розвитку» (Шевченко, 2017, с. 9). Духовна особистість, за Г. П. Шевченко, володіє такими якостями, як щирість, мудрість, стриманість, доброта, працьовитість, взаємодопомога, совісність, любов, чесність, порядність,

відповідальність, що є провідними у відношеннях до людей, до світу взагалі (там само).

В решті решт, дослідниця доходить висновків, що *проблеми духовності, художньої освіченості, естетичної вихованості органічно пов'язані з проблемами окультурення людини*, де культура розглядається «як ідеалотворююча сторона життя людей», а ідеал як «моральна чистота і удосконалення свідомості», як «центр ідеї смислу життя, духовності» (Шевченко, 2016, с. 302). *В основі творення людини культури має бути здатність самої людини до власного перетворення і розуміння педагогами виховання як процесу людинотворчості, культуротворчості, духотворчості.*

Висновки. Здійснене дослідження не вичерпує всіх питань, проблем, ідей і положень, піднятих у наукових розвідках академіка Г. П. Шевченко; воно лише схематично окреслює авторське бачення тих головних положень і ідей, яким присвячено науково-творчу діяльність ученої і які стали базовими положеннями для продовжувачів цих ідей в Україні, для їх розвитку її науковою школою. Крім того, вони знайшли відгук і співзвуччя з ідеями вчених зарубіжжя, до прикладу, – Джона Л. Хохеймера (США) та Роба Фішера (Великобританія) щодо проблем духовності; канадського вченого, професора Пола Шафера (директора проєкту «Світова культура»), який художній освіті надає значення «основ життя». Все це свідчить про те, що ці ідеї на часі, вони «живі» й актуальні, вони хвилюють як вітчизняних учених, так і світову наукову спільноту.

Література

1. Духовно-культурні цінності виховання Людини: монографія / Г. П. Шевченко, та ін. Луганськ : НОУЛДЖ, 2013. 332 с.
2. Мистецтво виховання Людини: колективна монографія / Г. П. Шевченко та ін. Київ : Педагогічна думка, 2017. 304 с.
3. Шевченко Г.П. Виховання – процес людинотворчості, культуротворчості, духотворчості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: збірник наукових праць. Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. Вип. 3(66). С. 288-298.
4. Шевченко Г. П. Духовність особистості у вимірах культури, виховання та освіти: вибрані наукові статті. Київ : Педагогічна думка, 2017. 210 с.
5. Шевченко Г. П. Культура і мистецтво в ідеалотворенні особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*. Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. Вип. 6 (75). С. 294-305.
6. Шевченко Г. П., Пастухова Ю. А. Художньо-естетичне виховання студентської молоді: монографія. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 211 с.

7. Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва: основні концептуальні ідеї: науковий збірник. Вип. II / за заг. ред. Шевченко Г. П. Луганськ : ЛДПУ, 2000. 94 с.

References

1. Shevchenko, G. P., Antonenko, T. L., Bielykh, O. S., Zelenov, Ye. A., Karpenko, I. M., Krsek, O. Ye., ... Shaikina, O. O. (2013). *Dukhovno-kulturni tsinnosti vykhovannia Liudyny: monohrafiya [Spiritual and cultural values of education of the Human: monograph]*, 332. Luhansk: NOULIDZh (ukr).
2. Shevchenko, G. P., Alfimov, V. M., Antonenko, T. L., Bezuhla, M. V., Zelenov, Ye. A., Luchaninova, O. P., ... Tiurina, T. H. (2017). *Mystetstvo vykhovannia Liudyny: kolektyvna monohrafiya [The art of education of the Human: collective monograph]*, 304. Kyiv: Pedahohichna dumka (ukr).
3. Shevchenko, G. P. (2015). *Vykhovannia – protses liudynotvorchosti, kulturotvorchosti, dukhotvorchosti [Upbringing – the process of humancreativity, culturalcreativity, spiritualcreativity]. Spirituality of personality: methodology, theory and practice: collection of scientific papers, 3(66), 288-298. Severodonetsk: V. Dahl EUNU Publishing House (ukr).*
4. Shevchenko, G. P. (2017). *Dukhovnist osobystosti u vymirakh kultury, vykhovannia ta osvity: vybrani naukovi statti [Spirituality of personality in the dimensions of culture, upbringing and education: selected scientific articles]*, 210. Kyiv: Pedahohichna dumka (ukr).
5. Shevchenko, G. P. (2016). *Kultura i mystetstvo v idealotvorenni osobystosti [Culture and art in the ideal personality creation]. Spirituality of personality: methodology, theory and practice: collection of scientific papers, 6 (75), 294-305. Severodonetsk: V. Dahl EUNU Publishing House (ukr).*
6. Shevchenko, G. P., & Pastukhova, Yu. A. (2010). *Khudozhno-estetychne vykhovannia studentskoi molodi: monohrafiya [Art and aesthetic education of student youth: monograph]*, 211. Luhansk: V. Dahl EUNU Publishing House (ukr).
7. Shevchenko, G. P. (Ed.). (2000). *Formuvannia dukhovnoi kultury uchnivskoi molodi zasobamy mystetstva: osnovni kontseptualni idei: naukovyi zbirnyk [Formation of spiritual culture of student's youth by means of art: basic conceptual ideas: scientific collection], II, 94. Luhansk: LDPU (ukr).*

ОСНОВНЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ И ИДЕИ ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ В УЧЕНИИ Г. П. ШЕВЧЕНКО

С. С. Рашидова

Стаття посвячена аналізу учення Галини Павловны Шевченко (доктора педагогических наук, профессора, действительного члена НАПН Украины, директора научно-исследовательского Института духовного развития человека, заведующего кафедрой ЮНЕСКО «Духовно-культурные ценности воспитания и образования», заведующего кафедрой педагогики Восточнoукраинского

національного університета імені Володимира Даля, члена Національної комісії України по справах ЮНЕСКО) стосовно основних концептуальних ідей виховання особистості.

Новизною роботи є той факт, що до сих пор спробування аналізу, концептуального і системного осмислення учіння Г. П. Шевченка ще не було, на котрі вимагають такого осмислення.

Во всіх своїх роботах учений надає особливе значення вихованню, націленому на формування досконалої особистості, на її окультування, одухотворення і т.д.

Всі роботи академіка націлені на розкриття проблем, пов'язаних з двома основними напрямками в вихованні особистості: художньо-естетичним і духовним. В межах цих напрямків побудовані концепції і концептуальні ідеї, од яких ідеє рече в представленої статті.

Обзначені напрями в творчості Г. П. Шевченка не існують окремо. Вони інтегровані од в од, взаємозв'язані. Тому одна з основних (можливо, головних) ідей заключаєть в тому, що духовне неможливо без художньо-естетичного; і, наоборот, духовне існує, живе в межах художньо-естетичного, в межах мистецтва.

Таке розуміння виховання стає можливим в духовній і художньо-естетичній середі через засоби мистецтва, ідеальні образи, особливий приклад і тому подібне. Це нове розуміння виховання і новіє в лексикі педагогічної науки поняття (людькотворчість, культуристворчість, духотворчість) розкривають весь зміст виховального процесу – ради людька, його становлення, розкриття його задатків, розвитку здібностей, кращих потенцій, становлення його духа, обогачення і створення духовного світу.

Осуществленне дослідження не висчерпує всіх питань, проблем, ідей і положень, піднятих в наукових дослідженнях Г. П. Шевченка; во лише схематично визначає авторське бачення цих основних положень і ідей, котрим присвячена науково-творча діяльність ученого і котрі стали базовими положеннями для продовжувачів цих ідей в Україні, для розвитку ідей її наукової школою, і знайшли відгук і резонанс з ідеями учених зарубіжжя.

Ключові слова: виховання особистості, учіння, концептуальні ідеї, наукові положення, Г.П. Шевченко.

BASIC CONCEPTS AND IDEAS OF PERSONALITY EDUCATION IN THE TEACHINGS OF G. P. SHEVCHENKO

S. S. Rashydova

The article is devoted to the analysis of the teachings of Galyna Pavlivna Shevchenko (Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Director of the Scientific Research Institute of Spiritual Development, of Man, Head of the UNESCO Chair "Spiritual and Cultural Values of Upbringing and Education", Head of the Pedagogy Department of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, member of the

National Commission of Ukraine for UNESCO) regarding the main conceptual ideas of personality education.

The novelty of the paper is the fact that until now there have been no attempts to study, analyse and conceptually and systemically interpret the teachings of G. P. Shevchenko. Moreover, they require such a conceptualization.

In all her papers, the scientist attaches particular importance to education aimed at the formation of an ideal personality, at its cultivation, spiritualization, etc.

All the papers of the Academician are aimed at revealing the problems associated with two main directions in the personality education: artistic and aesthetic and spiritual. Within the framework of these directions, concepts and interesting conceptual ideas have been built, which will be discussed in the presented paper.

The indicated directions in the creative work of G.P. Shevchenko do not exist separately. They are integrated into each other, and interconnected. Therefore, one of the main ideas (perhaps the key ones) is that the spiritual is impossible without the artistic and aesthetic; and vice versa, the spiritual exists, lives within the artistic and aesthetic, within the limits of the art.

Such an understanding of education becomes possible in the spiritual and artistic-aesthetic environment through the means of the art, the ideal images, the personal example, and the like. This new understanding of education and new concepts in the vocabulary of pedagogical science (humancreativity, culturalcreativity, spiritualcreativity) reveal the whole meaning of the educational process – for the sake of a person, his formation, the disclosure of his inclinations, the development of his abilities, the best potential, the formation of his spirit, enrichment and creation of his spiritual world.

The research carried out does not exhaust all the questions, problems, ideas and provisions raised in the scientific research of G. P. Shevchenko. It only schematically defines the author's vision of those basic provisions and ideas to which the scientific and creative activity of the scientist is devoted. They have become the basic provisions for the successors of these ideas in Ukraine, for the development of ideas by the scientific school of G. P. Shevchenko, and they have found a response and consonance with the ideas of scientists abroad.

Key words: Personality education, teaching, conceptual ideas, scientific provisions, G. P. Shevchenko.

Рашидова Світлана Станіславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: svetlana101068@gmail.com

Рашидова Светлана Станиславовна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры педагогики Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля (г. Северодонецк, Украина). E-mail: svetlana101068@gmail.com

Rashydova Svitlana Stanislavivna – Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D. in Education), Associate Professor at the Pedagogy Department of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: svetlana101068@gmail.com